

Michał Stężycki
Marcin Siuda
Paulina Dudzik

Proliferacja towarów i technologii podwójnego zastosowania. Rola ABW w zakresie przeciwdziałania tego typu zagrożeniom

Rozprzestrzenianie (prolifercja) broni masowego rażenia (BMR) oraz komponentów i technologii do jej produkcji - obok globalnego terroryzmu - postrzegane jest jako jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa światowego. Społeczność międzynarodowa od wielu lat czyni wysiłki zmierzające do ograniczenia transferu wrażliwych materiałów i technologii do państw „podwyższonego ryzyka”, jak również ponadpaństwowych grup terrorystycznych zainteresowanych wejściem w posiadanie środków umożliwiających przeprowadzenie ataku.

Problematyka proliferacji również w Polsce jest przedmiotem szczególnego zainteresowania władz państwowych. Odzwierciedleniem tego faktu są stosowne regulacje prawne oraz stały, aktywny udział polskich przedstawicieli w pracach międzynarodowych porozumień i reżimów kontrolnych. Znaczącą rolę w polskim systemie kontroli obrotu towarami i technologiami podwójnego zastosowania w szczególności w zakresie rozpoznawania, przeciwdziałania i zwalczania tego groźnego zjawiska pełni Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Rola ABW w procesie przeciwdziałania proliferacji

W ramach swoich ustawowych kompetencji¹⁾ Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego zajmuje się rozpoznawaniem krajowych i zagranicznych podmiotów uczestniczących w obrocie towarami i technologiami podwójnego zastosowania, jak również sprzętem wojskowym. Działania te realizowane są m.in. pod kątem identyfikowania ewentualnych transferów uzbrojenia oraz towarów i technologii podwójnego zastosowania, które mogłyby posłużyć do badań i rozwoju BMR lub trafić do państw podejrzewanych o wspieranie międzynarodowego terroryzmu. Należy podkreślić, że Polska nie posiada zapasów broni masowego rażenia żadnej kategorii, wobec czego zagrożenie pozyskaniem tego typu broni na terytorium RP praktycznie nie istnieje. Nie oznacza to jednak, że obszar Polski nie jest wykorzystywany do pozyskiwania lub nielegalnego handlu wrażliwymi towarami.

Udział Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w polskim systemie kontroli obrotu i przeciwdziałania proliferacji nie ogranicza się jedynie do ścigania sprawców przestępstw nielegalnego obrotu towarami podwójnego zastosowania, ale polega również na czynnym udziale w tworzeniu wewnętrznie spójnego i efektywnego systemu kontroli.

¹⁾ Art. 5. 2 ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz. U. z 2002 r. Nr 74, poz. 676 z późn. zm.) określa, że „do zadań ABW należy: rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw w zakresie produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym państwa oraz nielegalnego wytwarzania, posiadania obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, bronią masowej zagłady (...) w obrocie międzynarodowym, oraz ściganie sprawców”.

Prewencyjną formą uczestnictwa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w zakresie podnoszenia znajomości prawa regulującego ten wrażliwy sektor działalności gospodarczej jest organizacja, prowadzenie bądź udział w specjalistycznych konferencjach, wykładach lub spotkaniach m.in. dla przedstawicieli ośrodków naukowych i instytutów badawczych. Uzyskiwane dane wskazują, iż wielu naukowców nie uświadamia sobie faktu, że ich dorobek intelektualny może być wykorzystany w sposób sprzeczny z ich intencjami. Celem tych szkoleń jest propagowanie wiedzy, że w dobie „społeczeństwa informatycznego” standardowa wymiana danych naukowych i korespondencja między uczelniami, instytutami naukowo-badawczymi czy pojedynczymi osobami jest potencjalnym źródłem proliferacji. Przykładowo można wspomnieć o konferencji zorganizowanej w 2006 r. przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych przy współudziale ABW, DKE MG i Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nt. „Kontroli nieuchwytnych transferów technologii” lub konferencji ze stycznia 2008 r. pt. „Współpraca administracji rządowej z przemysłem w zakresie zwalczania rozprzestrzeniania broni masowego rażenia”.

Rozpoznane zagrożenia

W wyniku prowadzonych przez ABW działań i posiadanego rozpoznania można wskazać następujące zagrożenia związane z proliferacją:

- Rejestrowanie na prośbę obcokrajowców na terytorium RP tzw. „firm przykrycia” przez obywateli polskich (często nieświadomych prawdziwego charakteru firmy), celem uniknięcia ujawnienia w dokumentach rejestrowych danych personalnych osób innych narodowości, co w sposób naturalny mogłoby zwrócić uwagę i zainteresowanie służb takim podmiotem.

ABW monitorowała działalność przebywającego na terenie Polski obywatela jednego z krajów Europy Zachodniej pochodzącego z kraju „podwyższonego ryzyka”, który utrzymywał regularne kontakty handlowe z podmiotami na terenie krajów znajdujących się na „listach restrykcyjnych”. Na jego prośbę, wspólnie z obywatelem RP (Polak posiadał 1% udziałów) zarejestrowano firmę pod szyldem której prowadzona była – jak się później okazało niezgodna z prawem - działalność gospodarcza.

- Prowadzenie działań proliferacyjnych z pominięciem polskiego terytorium (polska firma pełni rolę tylko koordynatora tj. przyjmuje zlecenia, wyszukuje towar i dostawców, przygotowuje transport, dokonuje płatności itd.).

Taki typ działalności prowadził ustalony przez ABW mężczyzna pochodzący z jednego z krajów „podwyższonego ryzyka”, który był pośrednikiem w zaopatrywaniu krajów znajdujących się na „listach restrykcyjnych” sektora zbrojeniowego w towary i technologie podwójnego zastosowania pozyskiwane w Europie Zachodniej i USA. Prócz jednej (pierwszej) transakcji, która stała się powodem zainteresowania operacyjnego tą osobą, wszystkie pozostałe odbyły się z pominięciem polskiego terytorium.

- Pozyskiwanie towarów, których parametry techniczne są bardzo zbliżone do opisanych w listach kontrolnych - czyli nie wymagających formalnego zezwolenia organów kontroli - jednakże nadających się do modyfikacji np. poprzez dokupienie dodatkowego oprzyrządowania.

W trakcie realizacji działań operacyjnych, uzyskano informację o zainteresowaniu jednej ze spółek z siedzibą w Teheranie (zajmującej się produkcją alternatorów samochodowych), zakupem w polskiej firmie tokarek sterowanych numerycznie o pa-

rametrach zbliżonych do kryteriów wyszczególnionych w wykazie towarów o znaczeniu strategicznym.²⁾ Co prawda tokarki nie spełniały wymogów kwalifikujących je wprost do grupy towarów podwójnego zastosowania, jednak z uwagi na kraj końcowego użytkownika³⁾ obrót nimi wymagał zgody Departamentu Kontroli Eksportu Ministerstwa Gospodarki. Do wytwarzania elementów składowych alternatorów samochodowych taka dokładność obróbki nie jest wymagana. Ustalono, że poprzez dopięcie stosownego oprzyrządowania i przeprogramowanie komputera sterującego pracą obrabiarki możliwe jest uzyskanie parametrów obróbczych wymaganych np. w przemyśle lotniczym, militarnym itd. W związku z powyższym można przypuszczać, iż odbiorcy znając dokładnie obowiązujące przepisy w zakresie obrotu materiałami i technologiami o podwójnym zastosowaniu wybrali taki typ obrabiarki, który podatny był na odpowiednie modyfikacje, a jednocześnie nie istniał bezwzględny obowiązek zgłoszenia jej eksportu.

- Podawanie w dokumentach celnych innych parametrów technicznych i nazw towarów w celu uniknięcia ewentualnej kontroli celnej lub zatrzymania przesyłki.
Polska fabryka na zlecenie partnera ze Skandynawii wyprodukowała i przygotowała do eksportu urządzenia, które w dokumentach celnych zostały określone jako „elementy stalowe żurawia z wyposażeniem”. Podjęte czynności wyjaśniające i sprawdzające spowodowały, że agent celny „sprostował” zapisy w dokumentach i wpisał, iż są to „elementy stalowe wyrzutni rakiet”, na wywóz których wymagane było zezwolenie Departamentu Kontroli Eksportu MG.
- Deklarowanie jako końcowego użytkownika, kraju nie objętego żadnymi sankcjami międzynarodowymi.
Azjatycka firma dokonała zakupu na terenie Polski urządzeń do pomiaru i kontroli ciepła i światła. Jak później zostało ustalone wymieniony podmiot był wyłącznie pośrednikiem w transakcji, a rzeczywistym odbiorcą była firma z jednego z krajów „podwyższonego ryzyka” od wielu lat zajmująca się badaniami i produkcją na rzecz rozwoju programów militarnych. Z informacji uzyskanych od partnerów zagranicznych wynika, że czynione są zabiegi dyplomatyczne wobec rządu kraju w którym zarejestrowany jest podmiot gospodarczy zmierzające do spowodowania zaprzestania działalności handlowej ww. podmiotu.
- Fałszowanie dokumentów przewozowych, celnych itd.
W wyniku czynności operacyjnych, uzyskana została informacja, że warszawska firma we współpracy z firmami holenderskimi - na konkretne zamówienie - zaprojektowała i wyprodukowała specjalistyczne urządzenia do obróbki termicznej metali. W toku realizowanych działań ustalono, że zamówienia złożone zostały przez dwa państwa znajdujące się na „listach restrykcyjnych”. Tego typu urządzenia wykorzystuje się w przemyśle jądrowym, zbrojeniowym i lotniczym do obróbki cieplnej wysokogatunkowych stali stopowych m.in. elementów wirówek, łopatek turbin bądź rdzeni pocisków. Polska firma w dokumentach przewozowych wskazała, że odbiorcą

²⁾ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1334/2000 z 22 czerwca 2000 r. ustanawiające wspólnotowy system kontroli eksportu produktów i technologii podwójnego zastosowania (Dz.U.WE L 159 z 30.06.2000 r. z późn. zm.).

³⁾ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 listopada 2004 r. w sprawie wprowadzenia zakazu i ograniczenia obrotu towarami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa (Dz. U. z 2004 r. Nr 255, poz. 2557). Wskazane rozporządzenie wskazuje państwa z którymi obowiązuje całkowity zakaz lub ograniczenie w handlu towarami podwójnego zastosowania.

jest podmiot w Holandii. Transakcja była monitorowana przez ABW do chwili wyruszenia transportu z urządzeniami. Jednakże z uwagi, na uzasadnioną obawę utraty kontroli nad towarem, została podjęta decyzja o zatrzymaniu ładunku przed opuszczeniem granic RP. W wyniku czynności operacyjno-śledczych uzyskano materiały potwierdzające próbę nielegalnego wywozu za granicę towaru podwójnego zastosowania.

- Wykorzystywanie starych kontaktów gospodarczych (umów handlowych) do pozyskiwania nowoczesnych technologii.

Trzy różne podmioty z państw „podwyższonego ryzyka” usiłowały nawiązać kontakt z jednym z polskich przedsiębiorstw w sprawie uzyskania technologii produkcji paliwa lotniczego. W przesłanej korespondencji firmy te argumentowały, iż posiadają kilka sztuk samolotów wyposażonych w silniki, których producentem jest polski zakład. W prowadzonej korespondencji zainteresowana strona zabiegała o uzyskanie od przedstawicieli zakładu szczegółowych informacji na temat składu komponentów rafineryjnych, które mogą być użyte do formuły paliwa lotniczego.

- Prowadzenie ukrytej działalności przy wykorzystaniu legalnie działających firm.

W toku realizowanych działań operacyjnych zidentyfikowana została osoba pochodząca z jednego z krajów „podwyższonego ryzyka”, która zatrudniona była w jednej z łódzkich firm. Okazało się, że mężczyzna ten utrzymuje stałe kontakty z innymi podmiotami gospodarczymi na terenie Polski działającymi w branżach całkowicie odmiennych od firmy z Łodzi, a oferujących do sprzedaży urządzenia mogące mieć podwójne zastosowanie. Jednoznacznie potwierdzono, że osoba ta wielokrotnie dokonywała inspekcji (odbioru technicznego) towarów przed ich wysłaniem i dysponowała wiedzą o szczegółach tych transakcji oraz odbiorcach, której z racji zatrudnienia w swojej macierzystej firmie nie powinna posiadać.

Odrębnym zagrożeniem (i zagrożeniem) jest próba objęcia kontrolą i nadzorem tzw. nieuchwytnych transferów technologii (ITT), za które uznaje się np. przekazywanie kopii dokumentów, planów technicznych, technologii, wyników badań naukowych, oprogramowania za pomocą mediów elektronicznych. Czynnikiem sprzyjającym temu zagrożeniu jest gwałtowny rozwój technik informatycznych i powszechna dostępność do Internetu. Ponadto, pod pojęciem nieuchwytnego transferu technologii, należy również rozumieć wiedzę i umiejętności jakie zdobywają osoby podczas nauki w Polsce i innych krajach. W toku prowadzonych przez ABW działań kilkakrotnie ujawnione zostały fakty wykorzystywania polskich doświadczeń naukowych przez „kraje ryzyka” do dalszego rozwoju programów militarnych. Szczególnym zainteresowaniem naukowców „krajów ryzyka” cieszą się sympozja naukowe organizowane w Polsce, z zakresu technik jądrowych, fizyki teoretycznej, mechatroniki, materiałoznawstwa i informatyki. Wiele polskich uczelni oraz ośrodków naukowo-badawczych w ramach realizowanych programów nauczania przyjmuje na studia magisterskie, doktoranckie, staże naukowe itp. osoby pochodzące z „krajów ryzyka”. Równie często naukowcy z tych krajów są uczestnikami konferencji i sympozjów naukowych. Odnotowane zostały konkretne przypadki, że przyjazd cudzoziemca miał nie tylko charakter naukowy, ale wiązał się również z nawiązywaniem kontaktów biznesowych lub rozpoznawaniem możliwości zakupu w Polsce różnych towarów. Problem ten jest o tyle istotny, że w ramach jednostek naukowo-badawczych funkcjonują założone przez pracowników małe podmioty gospodarcze, zajmujące się produkcją i sprzedażą urządzeń wyprodukowanych w oparciu o ich wyniki badań. Posiadane dane wskazują, iż wyroby finalne mogą mieć podwójne zastosowanie (detektory promieniowania, kamery termowizyjne,

zaawansowane oprogramowanie itp.). Praktyka wskazuje, że przeciwdziałanie ITT jest niezwykle skomplikowane i trudne do realizacji nie tylko w Polsce, ale i w innych krajach świata.

Jak złożona jest problematyka przeciwdziałania proliferacji w kontekście prewencji zagrożeń, świadczyć może przykład importu do Polski bardzo dużych ilości trójetanoloaminy. Jest to substancja powszechnie stosowana m.in. w przemyśle kosmetycznym i budowlanym, ponieważ zapobiega rozwarstwianiu się poszczególnych składników kremów, żeli, emulsji, pianek budowlanych, farb itp. Z uwagi na swoje właściwości, niezbędna jest również w produkcji broni chemicznej i z tych też względów znajduje się na liście towarów objętych kontrolą obrotu. W toku podjętych czynności sprawdzających ustalono, że tylko jedna firma kosmetyczna w Polsce występowała do DKE MG o wydanie zezwolenia na import trójetanoloaminy. Prowadzone rozmowy w innych podmiotach gospodarczych stosujących wymieniony związek chemiczny, wykazały całkowity brak wiedzy o możliwym podwójnym zastosowaniu substancji i obowiązujących rygorach w przypadku zakupu lub sprzedaży.

Analizując uzyskiwane przez ABW dane należy stwierdzić, że na przestrzeni ostatnich kilku lat stale odnotowywane są działania osób i firm na rzecz pozyskiwania dóbr podwójnego zastosowania. Aktywność firm z krajów podwyższonego ryzyka ukierunkowana jest na pozyskiwanie w Polsce różnego rodzaju wyrobów przemysłu ciężkiego, w szczególności obrabiarek sterowanych numerycznie, pieców próżniowych i innych zaawansowanych technologicznie urządzeń, którymi obrót kontrolowany jest na mocy porozumień międzynarodowych. Najczęściej poszukiwanymi towarami są:

- wyroby hutnicze wyprodukowane ze stali stopowych lub specjalnego gatunku aluminium,
- materiały tłumiące fale radiowe,
- oprogramowanie i części zapasowe do obrabiarek sterowanych numerycznie,
- zestawy urządzeń do mierzenia prędkości eksplozji,
- specjalistyczne łożyska kulkowe,
- cyfrowe testery twardości metalu,
- wskaźniki i przetworniki ciśnienia, oraz systemy do testowania wibracji sprzętu ciśnieniowego,
- komory klimatyczne i termostatyczne,
- sześćoosiowe, półprzewodnikowe żyroskopy pionowe,
- cyfrowe mierniki światła widzialnego i ultrafioletowego,
- urządzenia rentgenowskie do testów wytrzymałościowych,
- symulatory lotów, GPS-y wraz z oprogramowaniem, itd.

Powyższa wiedza pozwoliła na określenie kierunków rozwoju i stopnia zaawansowania prac nad systemami i środkami przenoszenia broni masowego rażenia przez jeden z krajów ryzyka. Ponadto, zgromadzone dane stanowią istotny wkład na rzecz międzynarodowego rozpoznawania zagrożeń związanych z rozprzestrzenianiem towarów podwójnego zastosowania oraz BMR.

Skuteczność wewnętrznego (polskiego) systemu kontroli eksportu jest wypadkową działań zarówno instytucji państwowych jak również przedsiębiorców i producentów towarów mogących mieć podwójne zastosowanie.

Złożoność problematyki, postęp naukowo-techniczny, zmienność kierunków zainteresowań państw podejrzewanych o proliferację, wymaga również od instytucji państwowych, odpowiednio szybkiego reagowania na zmieniającą się sytuację i stałego podnoszenia kwalifikacji osób realizujących zadania w tym zakresie.